

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN HET HUMANISTISCH VERBOND

21e jaargang nr. 49 1 december 1968

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58 t.n.v. Woord van de Week

abonnementsprijs voor Nederland, andere
E.E.G.-landen, Suriname, Curaçao en de
Antillen f 7,50 per jaar
Overige landen f 12,50 per jaar
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

Revolutie om ruimte

De westerse mens van nu leeft in een wereld die hem vervult met gevoelens van onbehagen. Onze maatschappij wordt gekenmerkt door de revolutionaire ontwikkeling van wetenschap en techniek. En die revolutie voltrekt zich zelfs sneller dan we denken. De wetenschappelijke publicaties bijvoorbeeld worden in een periode van vijf jaar ongeveer verdubbeld. Dat wil zeggen dat de vermeerdering van onze kennis in zo'n periode min of meer vergelijkbaar is met die in alle voorgaande eeuwen. Het spreekt vanzelf dat de werkelijke verandering van het dagelijks leven met deze wetenschappelijke vooruitgang hand in hand gaat; eerst in de sfeer van techniek en productie, en vervolgens in de sociale en culturele sfeer. Tegelijkertijd verschaffen de moderne communicatiemiddelen ons een overvloed van informatie omtrent deze veranderingen, en hun gevolgen lijken vaak genoeg ontmoedigend. Zonder enige positieve interpretatie brengen ze ons maar al te vaak in complete verwarring. Het is niet verwonderlijk dat deze revolutie velen van ons in een onbekende wereld plaatst, waarin de traditionele gedragswijzen niet meer passen. Daarom voelt de moderne mens zich dikwijls onzeker in zijn verhouding tot de maatschappij en tot zichzelf.

Bovendien eist de technische revolutie een organisatorisch raam, dat uitgebreider en nauwkeuriger moet zijn dan men nog ooit heeft gezien. Zij brengt daarbij een intense specialisatie mee, die de werking van de samenleving aan ons gezichtsveld onttrekt. En ook dat draagt bij tot het gevoel van onbehagen. De debatten over dirigisme zijn min of meer verstomd. Maar vooral de jeugd voelt zich vaak opgesloten in een verstikkende organisatie die haar belet te genieten van de vrijheid die de techniek juist mogelijk heeft gemaakt. Dat is de paradox: enerzijds verschaft de techniek ons ongehoorde mogelijkheden, maar juist de techniek brengt ook de noodzaak van organisatie mee die ons belet er ten volle van te profiteren. De organisatie die door de technische en specialistische ontwikkeling vereist wordt, dreigt ons te overheersen. Zij berooft ons van ons recht op medezeggenschap. Dat vervult ons

met een gevoel van wantrouwen en ontevredenheid. Het is niet zozeer — tenminste niet alleen — het regentendom dat ons het meest hindert, maar het zijn de tegenspraken in het technische en organisatorische patroon van de maatschappij die de bron zijn van onze moeilijkheden.

Niettemin is er geen reden de techniek en de wetenschap te minachten; integendeel. We kunnen niet terug en we moeten ook niet terug. Omdat de techniek de grondslag is van onze welvaart. Het zou schijnheilig zijn de welvaart te minachten, hoe onbevredigend ze ook verdeeld mag zijn. De welvaart is bovendien de grondslag van het welvaren; dat wil zeggen van gezondheid en plezier, van bewegingsvrijheid en keuzemogelijkheden, van cultuurspreiding en menselijke ontplooiing. Maar wetenschap, techniek en welvaart beroven ons tegelijk van die organische verhouding tot de werkelijkheid, de produktie, de anderen en onszelf, die we zozeer behoeven al beseffen we dat vaak zelf niet. Daaruit komt het protest van de jongeren voort, en de ongerustheid van de ouderen. Waar vinden we de ruimte voor het spel, de spontaniteit, de menselijke warmte en de creativiteit?

Wij leven in een maatschappij die ons meer dan ooit beroofd heeft van de onmiddellijke betrokkenheid op de ander en de wereld. De huidige mens voelt zich vervreemd en verenkeld. En ik spreek hier niet alleen van de marxistische vervreemding, maar van een veel fundamentele vervreemding, die de hele moderne wereld teistert, evengoed in de marxistische landen als in de andere. Het gaat niet alleen om de vervreemding van de mens van de produktiemiddelen, maar veel meer om de vervreemding van het hele productieproces, de staat, de maatschappij en de cultuur. En deze vervreemding roept het gevoel van verenkeling op, dat heel iets anders is en veel minder konstruktief dan de eenzaamheid of het individualisme, en in feite van ons een massa-mens maakt. Dat geeft velen een gevoel van frustratie dat meer en meer ondragelijk wordt. Want de verenkeling, dat is de hel. Het zijn niet de anderen zonder meer, zoals Sartre zegt, maar de anderen die vervreemd en veren-

een radio-uitzending van zondag 1 december 1968

keld zijn, zoals wij zelf, die tenslotte het leven onuitstaanbaar maken.

Het is de evolutie van de cultuur die ons op dit punt heeft doen belanden. Moeten we er dus maar in berusten? Helemaal niet. Het gaat er om de structuren te veranderen, waarin de mens een vervreemd en verenkeld wezen wordt. Maar waar halen we het scheppend vermogen vandaan om meer menselijke structuren tot stand te brengen? Is er een levensvisie die ons als kompas kan dienen in deze onderneming? God is dood. Dat heeft Nietzsche al bijna een eeuw geleden gezegd. God is dood en wij hebben hem gedood, door onze wetenschap, onze mondigheid, onze cultuur. Men denkt wel dat dit bij Nietzsche een triomfkreet was. Maar het was een wanhoopskreet. Omdat God voor de gelovige niet alleen was de schepper van hemel en aarde, maar hij was ook de waarborg voor doel en zin van het leven. Met God stierf niet alleen de hemel, maar ook de aarde. Daarom gaat Nietzsche verder: Is er nog een boven en een onder? Wie zal die zee dempen?

Het lijkt mij dat men nu pas de betekenis van deze woorden werkelijk begint te begrijpen. Maar kunnen wij een nieuwe zin geven aan het leven? Een zin die gebaseerd is op onze verwereldlijkte en ontmaskerde menselijkheid? Zulk een zin, of liever betekenis, kan niet van een buitenwerelds doel worden afgeleid. Maar kunnen we de richting aangeven, waarin deze betekenis binnen het moderne leven gezocht moet worden? Want als men de richting weet, dan weet men ook de betekenis van zijn beslissingen. Mondigheid is de voorwaarde voor het nemen van eigen beslissingen in een revolutionaire tijd. Maar om daaraan een richting te geven die menswaardig is, wordt volwassenheid vereist. En volwassenheid vergt bewustzijn van de betekenis van onze beslissingen.

In een situatie die beheerst wordt door vervreemding en verenkeling is het duidelijk genoeg in welke richting men de oplossing zoeken moet. Tegenover de vervreemding staat de zelfbestemming, en tegenover de verenkeling de solidariteit. Zelfbestemming wil zeggen verwerkelijking van eigen mogelijkheden waarbij het zelfvertrouwen ontwikkeld wordt; de moed om de onzekerheid onder ogen te zien met gebruikmaking van ervaring of wetenschap; en de bereidheid om zijn eigen weg te gaan in gemeenschap met anderen. Dit laatste leidt ons vanzelf naar de solidariteit. Want de zelfbestemming houdt, goed verstaan, de solidariteit in. Zij is de uitdrukking van het feit dat de mens een maatschappelijk wezen is. Zichzelf verwerkelijkend verwerkelijkt hij de menselijkheid als medemenselijkheid. En er is geen echte zelfverwerkelijking die niet op de ander gericht is. De enkeling en de gemeenschap, breed opgevat of beperkt, zijn wederzijds van elkaar afhankelijk. En zo zijn zelfbestemming en solidariteit onverbreekelijk samenhangende begrippen. Samen vormen ze de twee-eenheid van echte menselijkheid. Zelfbestemming en verbondenheid vormen het humanistische antwoord op de uitdaging van vervreemding en verenkeling. Niettemin is het onvoldoende om deze ideeën te formuleren; men moet ze ook verwerkelijken. Het is onder anderen de functie van een humanistische beweging de mensen in staat te stellen hun zelfbestemming en hun verbondenheid met anderen te verwerkelijken. Alle humanistische activiteiten dienen daarop gericht te zijn. Maar zij moeten mede de voorwaarden scheppen en de bezieling verschaffen voor de noodzakelijke verandering van de culturele structuren. Want vernieuwing is even goed een kwestie van structuren als van het be-

wustzijn. Het bewustzijn en de structuren ondersteunen elkaar wederkerig. Er kan geen wijziging van de structuren plaatsvinden dan door het scheppend vermogen van het bewustzijn; maar het bewustzijn kan geen duurzame schepende kracht zijn dan in structuren die daaraan beantwoorden.

Dit alles raakt het gebied van de sociale en culturele politiek, maar het maakt van de humanistische beweging nog geen politieke organisatie. Want de individuele humanisten moeten zelf hun eigen praktische verantwoordelijkheid dragen. De humanistische beweging kan ze alleen voorzien van humanistische impulsen en opvattingen. Deze impulsen en opvattingen beïnvloeden het karakter van de humanistische activiteit als hervormende kracht. Men kan niet en moet niet het organisatorische patroon van onze samenleving opheffen. Maar men moet daarin ruimte scheppen voor de originaliteit en de medezeggenschap. Dat wil zeggen dat men de vrijheid organiseren moet; vooral niet als georganiseerde vrijheid, want dat is onvrijheid, maar als een georganiseerde speelruimte voor echte vrijheid.

Marx heeft gezegd dat de idee belachelijk wordt als ze gescheiden is van de macht. Maar ze wordt zelf een macht als ze de massa's weet te grijpen. En dat zal gebeuren, zo zegt Marx nog steeds, als ze radikaal is, dat wil zeggen als ze de radix, de wortel van de dingen toont. Welnu, als de wortel van het huidige onbehagen de vervreemding en de verenkeling is, dan is de idee van zelfbestemming in solidariteit een radikaal antwoord. En wanneer zal die idee, zoal niet de massa's, dan toch brede kringen grijpen? Als de situatie van vervreemding en verenkeling onverdragelijk wordt. Dat is precies wat we meer en meer om ons heen zien. En de protesten van de kunstenaars, de intellectuelen, de journalisten, de studenten en de jeugd vormen er het antwoord op. Het doel van deze protestbewegingen is niet altijd duidelijk. Men kan gerust zeggen dat de deelnemers eraan meestal geen duidelijke voorstelling hebben van hun doeleinden. Bovendien zijn ze vaak extreem en gevaarlijk in hun methoden. Maar dat neemt niet weg dat het een diep onbehagen is dat zich openbaart in deze revolutie; een revolutie om ruimte voor inspraak en gemeenschap, om zelfbestemming en solidariteit.

Als de deelnemers aan een wereldwijde beweging, zich niet duidelijk realiseren wat ze willen, dan moeten wijzelf ons afvragen wat er de bewegende kracht van is. Als wij onze plicht verstaan dan moeten wij de weg aangeven. In verbondenheid met protest en kritiek, want ze openbaren werkelijke gebreken. Toch is solidariteit geen indentiteit. Want niemand kan duurzaam zijn kracht ontleen aan protest en kritiek, maar wel aan de menselijke verbondenheid en de scheppende zelfbestemming. Daarom kunnen we en moeten we een eigen bijdrage leveren. Ons doel is samenwerking in een wereld van wedijver, creativiteit in een wereld van vernietiging, toewijding in een wereld van agressie. De moderne mens is dikwijls verward, angstig, wantrouwig en agressief. Hij kan nauwelijks betekenis geven aan het leven in een revolutionaire wereld. Maar toch is het waar, zoals de psychologen zeggen, dat de mens een leven dat betekenis heeft, behoeft om geestelijk gezond te leven. Het moderne humanisme tracht zo een wijze van leven te ontdekken. Juist daardoor levert het zijn bijdrage aan de revolutie om ruimte; om ruimte voor een nieuwe mens in een nieuwe samenleving.

J. P. van Praag

Rekenschap

De laatste weken richtten wij uw aandacht op de organen, die door humanistische instellingen worden uitgegeven. Rekenschap¹⁾ mag daar stellig niet aan ontbreken. Om u een indruk te geven van wat Rekenschap te bieden heeft kozen wij een beoordeling, die in het november-nummer van „Mens en Wereld” is verschenen. Het is van dr. H. Bongers en wij nemen het onverkort over.

Te lang is het juninummer van Rekenschap voor een beoordeling blijven liggen. Ik haast mij, dit verzuim in te halen. Het nummer is gericht op het thema van de identiteit en ofschoon een aantal bijdragen nauwelijks in dit thema zijn te passen wordt er toch een heleboel over deze actuele zaak meegedeeld.

Dr. V. W. D. Schenk kreeg een boekje van Erasmus, uit de bibliotheek van Leo Polak in handen, waarin vier tractaten voorkomen. Het derde, *De morte declamatio*, gebruikte Polak bij de voorbereiding van zijn rede — in 1928 gehouden — *Le sens de la mort*. De half stoïcijnse, half geijkte christelijke opvatting omtrent de dood van Erasmus vervulde de onhistorische geest van Polak met afschuw, gezien zijn glossen en zijn samenvatting. „Koude, barse, platvloerse, domme geloofssofistiek zonder enige zin voor de zin des doods” is Polak's oordeel.

H. Bongers tracht in *De identiteit van D. V. Coornhert* aan te geven waar Coornhert geplaatst moet worden in de godsdienstige stromingen van zijn tijd. Het artikel maakt gebruik van inzichten van de pas gestorven Coornhertkenner prof. B. Becker.

De adjunct-directeur van *De Kruisberg* in Doetinchem, dr. S. J. Vles, schrijft over *De menselijke identiteit*, een kundige verkenning naar de identiteit van humanisme en humanist. Het artikel eindigt als volgt: „Het is de taak van de humanist om vanuit zijn weten van iemand te zijn, vanuit zijn identiteit, steeds op de bres te staan voor het op grond van zijn weten concipiëren van nieuwe ideeën voor mens- en maatschappij-benadering, waarbij alle irrealiteit wordt losgelaten.” Het typische van de humanist, volgens schr. is „het feit dat hij identiteit behoort te bezitten, d.w.z. dat hij is een rijp mens met een in afhankelijkheid gewortelde onafhankelijkheid.” Resultaten van Eriksons onderzoekingen zijn in het stuk verwerkt.

Prof. G. A. Kooy, hoogleraar in de gezinssociologie aan de landbouwhogeschool in Wageningen schreef een artikel *Leven met de anderen*. Beschouwingen over de moderne opvattingen omtrent de gedragswetenschappen, over de ontwikkelingen in de sociologie, over individu en gemeenschap en over het betrokken zijn op maatschappij en politiek worden zonder geleerdenjargon helder belicht.

„Intussen is hopelijk duidelijk geworden, dat de

actieve deelname aan de politiek voor de aanhangers van het objectiviteitsbeginsel, willen zij althans dat beginsel waar maken, onontkoombaar is. Immers, de wereld zal... geen betere worden door alleen ons eigen zelf te willen veranderen.”

De oud-redactiesecretaris F. P. Huygens is blijkbaar een groot bewonderaar en kenner van Johan Daisne. In een met liefde geschreven essay *Johan Daisne*, met de ondertitel *Lezen met een glimlach van herkenning*, vervolgt hij zijn beschouwing, in de 13e jaargang begonnen. Wie behoefte heeft aan een indringende kijk op de „magische realist” Daisne, zal het stuk van Huygens met vrucht raadplegen.

P. Spijgt wijdt zijn *Notities van een lezer, waarmee het nummer sluit*, aan de autobiografie als identiteitscrisis. Hij schrijft over *Le Sabbat van de abjecte Maurice Sachs*, over een humorloze droogstoppel dr. E. Drerup, die zich verbergt in Aus versunkenen Tagen, over Vruchten en resultaten van een zestigjarig leven van W. A. Ockerse (1823-1826 verschenen), over *The curious art of autobiography van H. N. Wethered*, over het *Journal van Lealand*, over *Het land van herkomst van Du Perron en tenslotte over Petrarca*. Het moet mij van 't hart, dat deze *Notities* de lezer meer werkelijke informatie geven over het begrip identiteit en identiteitscrisis dan de artikelen, die wel de identiteit als onderwerp hebben maar aan de crisis nauwelijks toe komen.

H. Bongers

¹⁾ Rekenschap verschijnt viermaal per jaar en is een uitgave van de Humanistische Stichting Socrates. Abonnementsprijs f 13,50 per jaar. Administratie: Postbus 114, Utrecht. Giro 58.22.93.

Kalender 1969

De kalender 1969 van het
Humanistisch Verbond,
nu in geheel vernieuwde
uitvoering, is verschenen.

De prijs is

f 4.65

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door
storting of overschrijving van f 4,65 op post-
rekening 304960 t.n.v. het Humanistisch Ver-
bond, Utrecht.

In de omschrijving: Kalender 1969.

Natuurlijk bewaart u de radiolezingen

Om u het bewaren mogelijk te maken en het herlezen van de radiolezingen tot een
genoegen, is er een handig verzamelbandje te verkrijgen.

Aan dit linnen bandje, dat voorzien is van een gouden opdruk, zult u veel plezier
belevan.

De prijs bedraagt f 2,75. U kunt het bestellen door storting of overschrijving op
postrekening no. 58 t.n.v. Het Woord van de Week, Utrecht.

Lof van de moed

De moed is oud. Hij is veel ouder dan de mensheid. Hij is niet te scheiden van het leven zelf. Immers leven is strijd en waar gestreden werd, daar trilde altijd zijn vurig rythme door de strijders heen. Moed en strijd zijn, als golf en branding één. Moed heeft mensheid langzaam omhoog gevoerd; moed heeft, samen met wil en hoop, ontsnoerd den keten waaraan zij gebonden lag, heeft gevijld aan de spijlen dag na dag, van ijzeren noodzakelijkheid: — moed worstelde, altijd opnieuw, in haar bloed tegen vrees die wou buige' en bad „terug”, moed dreef voorwaarts haar voet, sterkte haar rug, gaf aan haar stem zegevierenden klank . . .

O verre vad'ren, wij brengen u dank, die langs de lange wegen der natuur onze harten gestaald hebt voor dit uur. Dit uur, dit ogenblik, wat is het in d'oneind'ge wording, waarvan het begin in grondelooze diepten van den tijd verschemert; het lichtend einde altijd weer wegwijkt naar verd're verten? — Maar voor ons levenden is dit uur een nieuw koor in 't spel der eeuwen; van een nieuwe rei d'inzet vol smartlijk-heerlijks. Wij, o wij bare' in dit uur een nieuwe mensheid. Moed is daartoe nodig. Bare' in pijn, in bloed geboren worden was de wet der eeuwen; zoo wil het de natuur. In barenspijn, in barenswee is 't, dat wij tot u schreeuwen: „O moed, o moed, wil onze helper zijn”.

O moed, heerlijke kracht, gij God-in-ons, die altijd zingt en lacht omdat g'altijd den eindelijken zegen beseft, ook in den neergang van de wegen, en voelt in de verscheuringen der pijn de heerlijkheid van het verre bereiken, wijs ons den ingang tot uw koninkrijken, leer ons burgers van uw veste zijn. Gij edelzaad, dat tot ons overwoei uit de bloedige dage' en donkre nachten van 't ver verleên; — doordring onze gedachten met uw essence, opdat ons woord ontgroeit aan lege grootspraak; — maak het zonder praal versober de gebaren onzer handen, help ons de zieke plekken uit te branden in ons gevoel, ons denken, onze taal . . . Zwel, o moed, als een vrucht in onzen schoot vul heel ons hart, verdrijf daaruit den bleken smekeling: grif in onze dade' uw teken, laat hen zijn uw getuige . . . En wat den Dood betreft, maak als het bekke' ons hem vertrouwd waaruit stijgt, waarin neerzinkt alle leven opdat uw hoge kalmte ons niet begeve wanneer hij voor ons opdoemt, grijs en koud.

Henriette Roland Holst-van der Schalk

Van week tot week

RADIO (Hilversum II)

Zondag 8 december 9.45—10 uur: D. de Lange en W. van Dooren: „Contact tussen roomskatholieken en humanisten”.

Zondag 15 december 9.45—10 uur: Helmut Kober: „Vriendschap en Liefde”.

Zondag 22 december 9.45—10 uur: A. Saalborn: „De grenzen van de democratische vrijheden”.

Zondag 29 december 9.45—10 uur: Gesprek tussen roomskatholieken en humanisten.

TELEVISIE (Ned. I)

Maandag 16 december 22.05—22.30 uur: Democratie in oost- en west-Europa; een gesprek tussen prof. dr. M. Markovic en prof. dr. J. P. van Praag. Regie: Joes Odufré.